

METODFRÅGOR OCH FORSKNINGSRISULTAT INOM BIBLISK ARKEOLOGI*

Magnus Ottosson

Uppsala universitet

"Världens äldsta arkiv upphittat?" Så lydde rubriken till en kort men sensationell artikel i Nerikes Allehanda den 11 nov. 1975. Rubriken gällde de imponerande och alldeles färska fynden av lertavlor med hittills icke tolkad skrift från tell Mardikh, söder om Aleppo. Det är sådana stora och sällsynta fynd, som gör arkeologien fantasieggande. I lekmanögon skall arkeologien vara spektakulär. Sökandet efter gångna tiders skatter var drivkraften för de första s. k. expeditionerna. Det gällde att fylla egna fickor eller i bästa fall Västerlandets muséer. Ännu mera spännande blev skattjakten, om den kunde kombineras med studiet av gamla texter, som med sagostil återgav gångna tiders historia med dess heroer och kungar. Klassiskt är i det avseendet Schliemans fynd av den s. k. kung Priamos' skatt i Troja den 15 juni 1873. Västerlandet höll andan av beundran och hänförelse förutom Turkiet, som gick miste om "klirret". Vi skulle kunna nämna många exempel på skattjakt, lyckosam sådan, från Egypten och Mesopotamien under den tidigare delen av förra århundradet. I många fall kan vi på muséer världen över beundra pionjärernas fynd men måste samtidigt beklaga, att de gjordes genom ett konsekvent våldförande på ruinkullarnas jordlager. Man grävde helt utan metod. Schliemann var egentligen den förste som med mål och mening öppnade en tell.

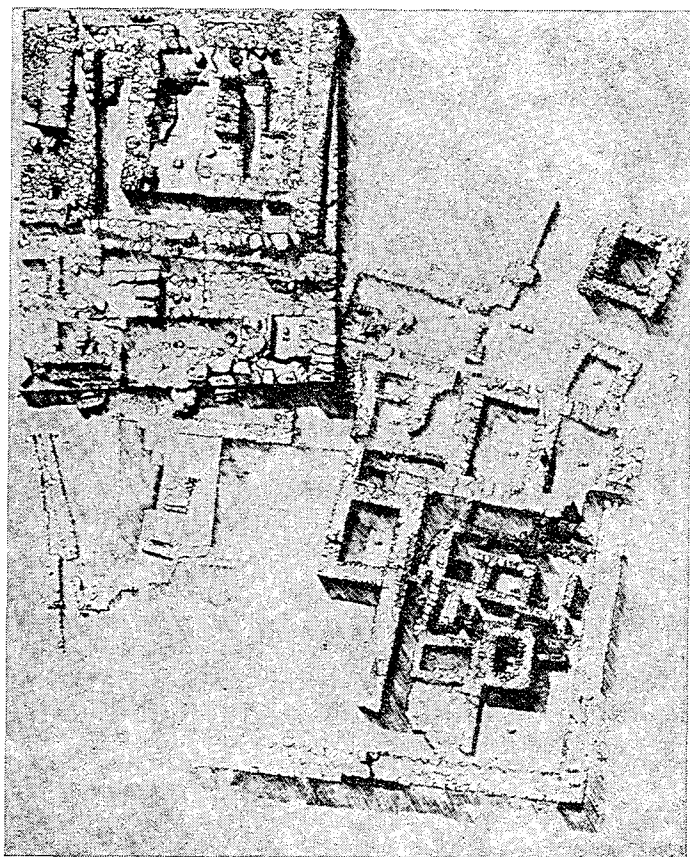
I Palestina låg det något annorlunda till. Det var närmast de arkeologer, som arbetade i Egypten, vilka vände blicken mot öster. Den förste, som med vetenskapliga ambitioner öppnade en ruinkulle i Palestina var Sir Flinders Petrie. Det inträffade år 1890 och den utvalda tellen var tell el-Hesi 25 km nordöst om Gasa. Pe-

trie hade tidigare grävt ut gravar i Egypten. Där påträffades bl. a. inskrifter, och genom dessa kunde gravarna dateras.

Till Petries förtjänst hörde att han gjorde noggranna notationer om gravgodset och dess läge. Keramiken, även skärvor, togs omsorgsfullt till vara. Genom analys kunde Petrie snart konstatera, att skärvorna kunde sättas in i ett kronologiskt sammanhang. Egyptens relationer till Palestina från äldsta tider är kända och det skedde också ett kulturellt utbyte. Keramik, i synnerhet förråds krukor, kom genom handel att utväxlas och när Petrie i tell el-Hesi träffade på föremål, som han tidigare funnit i egyptiska gravar, kunde han dra vissa kronologiska slutledningar beträffande de framgrävda strukturerna. Han fann också att keramikens former utvecklats från tid till annan och kunde på så sätt ställa upp ett system för sekvensdatering.¹ Det var första gången, som enbart keramik kom att användas för kronologiska slutledningar över huvud taget. Vi kan känna oss stolta över att det hände i Palestina. Efter ett visst motstånd bl. a. från Dörpfeld, Schliemanns i övrigt begåvade moitie, togs metoden upp även inom klassisk arkeologi.

Men alla utgrävare ägnade ännu inte så stor uppmärksamhet åt keramiken. Kompletta eller närmast hela föremål togs om hand. Skärvorna hamnade på avfallshögen. Ögnar man igenom utgrävningsrapporterna från c. 1900—1920 finner man, att visst har försök gjorts att kronologiskt indela keramiken, men de avgränsade epokerna är långa och vagt formulerade. Keramik från olika tidsåldrar har blandats ihop. De påträffade strukturerna, om än sorgfälligt skisserade, hänger sålunda tidsmässigt i luften. Till de första fullgoda rapporterna brukar räk-

Fig. 1. Migdal-templet i Sikem med murlämningar från olika epoker såväl ovanpå det som vid dess sydöstra hörn. Planen är gjord av G. Welter och den utgör ett utmärkt exempel på arkitekters presentation av strukturer under 1920-talet. (Bilden är publicerad hos G. E. Wright, *Shechem. The Biography of a Biblical City*, New York 1965, Fig. 10.)

nas Sellin-Watzinger, *Jericho*, 1913. Den återger utgrävningar företagna på tell es-Sultan 1908—1909. Man ägde en tränad stab av arkitekter och dessa gjorde goda observationer i fråga om arkitektur. Men keramiken, som låg på den klassiske arkeologen Watzingers lott, blandades ihop och blev sålunda ett otillförlitligt dateringsinstrument.

Hur kunde man då komma så fel? Det berodde på att man inte satt sig in i hur en tell egentligen hade uppstått. Dess jordlager har uppkommit på många olika sätt. De har inte alltid fått ligga orörda, trots att de under årtusenden synes ha pressats samman inför naturens element. Önskade man uppföra byggnader av sten, så var man oftast tvungen att gräva sig ner till fast grund och vid denna aktivitet kom jordlagren att blandas upp och så givetvis även keramiken. I nästa generation var kanske dessa byggnader begärliga stenbrott och då skedde ytterligare en skiktblandning etc. Arkeologerna saknade helt enkelt stratigrafisk metod för att göra säkra avgränsningar av de upp-

blandade skikten.

På grund av yttre aktivitet störda jordlager kallas med en arkeologisk term för *debris*, raseringskikt. Den förste, som verkligen uppmärksammade det svårbemästrade problemet med debris var George A. Reisner (1867—1942). Han var egentligen praktiserande arkeolog i Egypten men kom tillfälligt, 1909—1910, att vara direktor för utgrävningarna i Samaria. Ett besök på den ruinkullen kan ge en god uppfattning om hur stora problem en arkeolog kan ställas inför. Enorma byggnader och murar i sten har här uppförts i, på och bredvid varandra från åtminstone c. 880 f. Kr. fram till herodiansk tid. Murarna lades på klippgrunden nästan varje gång varigenom jordlagren kastades om. Hur skulle det vara möjligt att avgränsa de olika skikten och datera murarna? Reisner kunde konstatera, att trots att större delen av jordlagren var just debris till följd av så omfattande byggnadsverksamhet var det genom noggrant studium av skikten möjligt att avgränsa ett senare debris från ett tidigare. Genom

SUMMARY: BIBLICAL ARCHAEOLOGY: METHODS AND RESULTS

The article tries to outline the evolution of the archaeological methods used in Palestine from the days of Sir Flinders Petrie. A scientific method must be based on two fundamental principles, namely stratigraphy and typology of ceramics. Petrie's main contribution was that he was the first archaeologist who used pottery, even sherds, for dating of structures on tell el-Hesi already in 1890. He arranged the pottery in typological series and made a system for sequence dating. In 1909, at Samaria, G. A. Reisner made sound observations of the debris-layers and this was the beginning of a stratigraphical fieldwork. Reisner did not publish his observations until 1924 and fieldwork continued in Palestine without fundamental knowledge of stratigraphy. With W. F. Albright archaeological fieldwork reached for the first time a high scientific level. Especially through his careful analysis of pottery he succeeded to build up a chronological system which still is fundamental. His method of digging had anyhow from a stratigraphical point of view not yet reached perfection but his feeling for pottery was so brilliant that he could decide if sherds were intrusive or not. A pioneering stratigraphical method, the so called grid-method, was introduced at Samaria in 1931—35 and presented by K. M. Kenyon in 1939. Now typology and stratigraphy were co-ordinated and all excavations after the Second World War could benefit from the results. From then on the methods have been refined. Followers of the "Kenyon school" have stressed the importance of stratigraphy of-

ten at the expense of architecture, whereas followers of the "Albright school" have stressed typology and architecture.

Although the main method of digging is nearly the same all over the field Israeli archaeologists belonging to the "Albright school" usually do not stress the importance of drawings of the section in order to show the history of a tell. They remove the baulks as soon as a floor is reached and then try to restore the finds, pottery and architecture as well. According to their opinion this system will give the most comprehensive idea of a level. Israeli expeditions can then work very fast and from an architectural point of view they have reached brilliant results: temples, city gates, store houses etc. — finds which have illustrated the OT-history. Using the grid-method it has nowadays been possible to re-date and re-evaluate the finds from the childhood of archaeology. But thanks to the detailed plans made by the pioneers it has also been possible to compare their architecture with the stratigraphically excavated material. Prof. Y. Yadin when reading i Kings 9v15 had the intuition that there must be a solomonic city gate at Hazor of the same shape as the gate at Megiddo; he found it. And looking on Macalister's plans from Gezer, he could trace in the "Maccabean Castle" structures, gate and casemate wall, of the same type as those at Hazor. The solomonic level at Gezer which Macalister, with his imperfect method of digging, could not find was proved to exist more than 50 years later.

att samtidigt hålla isär keramikfynden kunde han således datera debrislagen och även stenmurarna. Det gick inte alltid friktionsfritt, t. ex. feldaterade han de vackra hellenistiska tornen till israelitisk tid; men de kanske mera kända Samaria-ostraka placerades endast några årtionden för tidigt. Reisner hade emellertid på ett genialt sätt visat en framkomlig väg. Men tyvärr, han var långt före sin tid. Hans iakttagelser av olika debris-typer kom inte att publiceras förrän år 1924.² När Reisner återvänt till Egypten år 1910 blev hans arkitekt Fisher det

ledande namnet i Palestinas arkeologi. Reisners metod föll i glömska.

Arkeologien blev i fortsättningen arkitektdominerad. Utgrävningsrapporterna från tiden efter det Första världskriget innehåller oftast utsökta ritningar och planer av husgrunder och murar etc. men stratigrafien och keramiktypologien var eftersatt. Ett bra exempel på detta utgör (den ivrigt cigarrökande) Welters vackra och överskådliga plan över utgrävningarna på tell Balata, Sikem.³ Här framträder murar, som uppförts under tiden mellan MB II—Järn II.

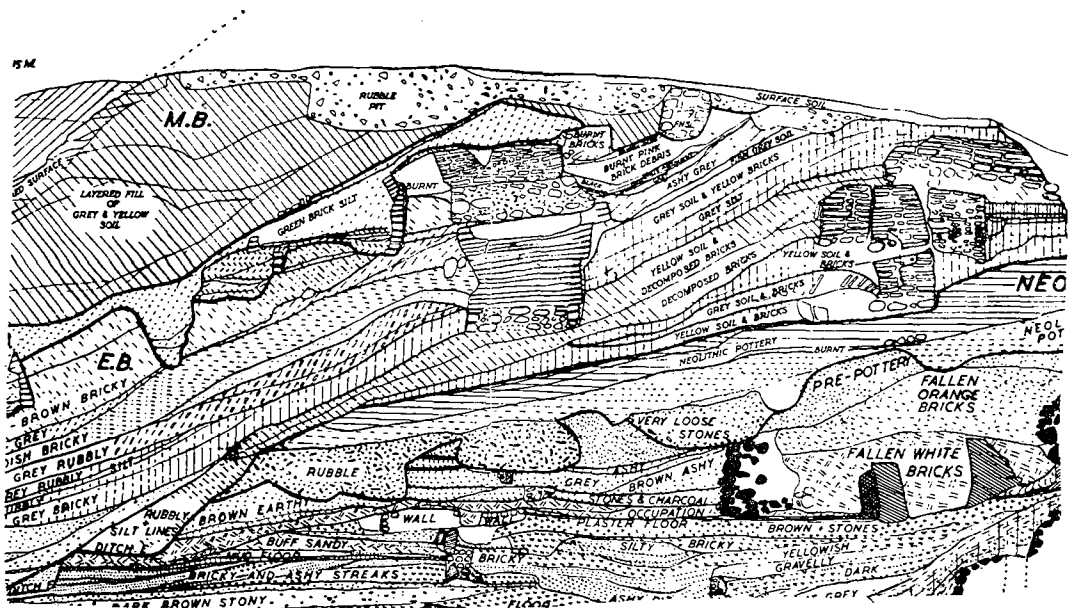

Fig. 2. Ett utsökt exempel på en välgjord sektionsteckning från K. M. Kenyon's utgrävningar i Jeriko. Av bilden framgår, att existerande murar är uppförda under tidig bronsålder (E. B.). De senaste lämningarna är från mellersta bronsåldern (M. B.). (Bilden är publicerad hos H. J. Franken och C. A. Franken-Brattersfield, *A Primer of Old Testament Archaeology*, Leiden 1963, Fig. 6.)

Det har senare kunnat avgöras. Men genom att debrislagren till murarna ej noterades och även avlägsnades är det i vissa fall omöjligt att göra detaljerade avgränsningar.

Grävningsmetoden var egentligen mycket enkel. Man grävde på en ganska stor yta och sökte att hålla sig på samma nivå överallt. När man stötte på murar, låt oss anta till ett hus, frilade man toppskiktet av dem. Huset gavs ett nummer och sedan grävde man inom murarna till dess man eventuellt nådde ett golv eller också bottenskiktet av själva muren. Alla föremål, som påträffades i jordlagren mellan murarna, användes som utgångspunkt för datering. Så var metoden i Megiddo, tell en-Nasbe, Beth Shan bara för att nämna några av de större grävningarna. Ibland har det i rapporterna uppgivits, att vissa fynd påträffats i övre eller nedre jordlager. Dateringen blev generell och oftast helt förvirrande.

För att göra en kort summering av det här sagda, så är det två begrepp vi skall hålla i minne, nämligen *stratigrafi* och (keramik-) *typologi*. Enligt det förstnämnda begreppet gällde det för utgrävaren att hålla isär olika jordlager. Härför saknade man förståelse, emedan man helt inriktade sig på att "läsa" de olika

strukturer, som påträffades. Arkitekterna studerade noggrant byggnadslämningarna och publicerade välgjorda planritningar. Var murarna av sten och uppförda på klippgrund blev läget ytterst förvirrande, eftersom murar från olika epoker oftast låg på samma nivå och deras ackumulerade debris inte beaktades. Var murarna byggda av soltorkat tegel blev situationen enklare att bemästra. En tegelmur är lätt och kräver ingen stabilare grund. Golvet är i dess bottenskikt. Den kan dock vara svår att påträffa. Har muren inte bränts äger den samma gråaktiga nyans som den kringliggande jorden. Ibland är det endast genom "Fingerspitzengefühl" som man kan avgöra om det är en mur eller inte. Keramik-typologien blev inte helt säker på grund av att den stratigrafiska metoden var så generell. Man hade dock efter hand lärt sig att göra sekvens-serier av vissa typer av keramik och man fick på så sätt ett underlag för datering.⁴

Det krävdes nu ett geni för att samordna stratigrafien och typologien och göra utgrävningsresultaten till historiskt brukbart material. Detta geni kom, nämligen W. F. Albright. Genom sin första stora utgrävning i tell Beit-mirsim åren 1926—19325 kom han att dokumen-

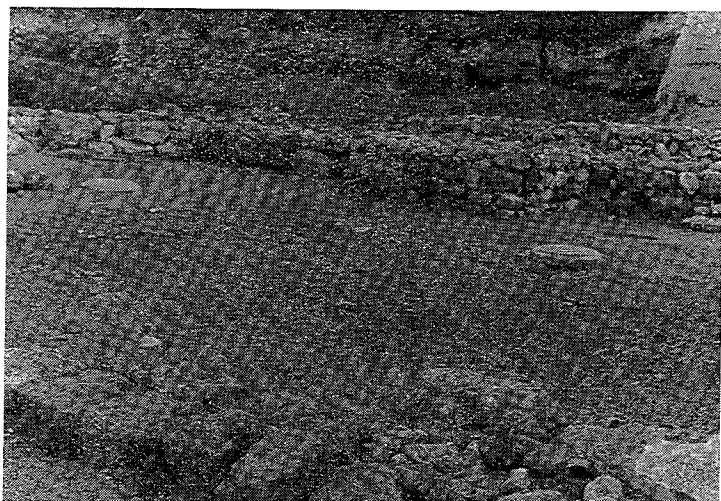

Fig. 3. Cellan av tempel 4040 i Megiddo. Templet har nu daterats till ca. 2300 f. Kr. Peltarsocklarna är *in situ*. Mellan dem syns altaret eller postamentet, som nåddes genom en trappa på dess östra sida. (Foto förf.)

tera sig som särklassigt överlägsen sina samtida kolleger, knappast på det stratigrafiska området men väl inom typologien. I tell Beit-mirsim samlades alla skärvor ihop, tvättades, typologiserades och tecknades av. Genom sina enorma kunskaper i komparativa data lyckades Albright skapa en på keramiken baserad kronologi, som fortfarande är den grundläggande. De olika tidsåldrarna, i synnerhet brons- och järnålder med underavdelningar, blev inte bara diffusa konturer utan former, som fylldes med definerbart mänskligt-historiskt liv.

Men på det stratigrafiska området blev inte Albright någon nydanare. Som övriga arkeologer ägnade han intresset åt strukturer. Debrisskikten blev inte noggrant avgränsade. Men hans keramik-känedom var så imponerande, att han kunde avgöra vilken keramik, som var "intrusive" dvs. inte tillhörde det aktuella skiktet. Sådant gods avlägsnade han före publicering av sina rapporter. Det tillvägagångssättet kom givetvis att betraktas med stor skepsis. Och han beskylldes ibland för att självväldigt skapa en tells kronologi.

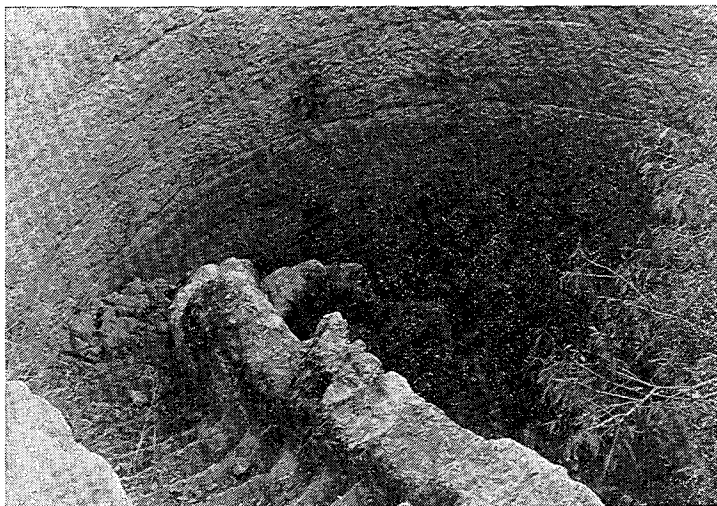
Till största delen dominerades arkeologien under tiden mellan världskriegen av amerikanerna tack vare deras enorma resurser. Vi får dock inte glömma idésprutan Vincent, som alltid synes ha hållit sig framme, där det hände något, och flera andra. Men det blev engelsmännen, som kom med den stora förnyelsen strax före det Andra världskrigets början. Egentligen var de nya idéerna följdenna. Albright hade arbetat fram typologien till ett fint instrument för kronologien — nu började man tillämpa en

stratigrafisk metod, som var i paritet med typologien. Det var alltså inom stratigrafien, som det nya inträffade. Och intressant är, att detta skedde åter i Samaria, där J. W. Crowfoot med bl. a. Kathleen Kenyon i staben upptog utgrävningen åren 1931—1935.

Den nya metoden presenterades av Kenyon år 19396 men då hade världen annat att tänka på än stratigrafi. Först med publikationen *Samaria III. The Objects*, 1957, publicerades dess tillämpning, men hade dessförinnan utförligt åskådliggjorts i hennes *Beginning in Archaeology*, 1952, och i Sir R. E. Mortimer Wheelers *Archaeology from the Earth*, 1954. Kenyon använde givetvis metoden i Jeriko 1952—1958, men den slutliga publikationen av utgrävningarna på tellen har ännu inte utkommit.

Vari bestod då den nya och så epokgörande metoden? Jo, man grävde på små rätvinkliga ytor. De tidigare utgrävningarna hade företagits på stora och oregelmsiga ytor, men nu decimerades dessa till 5×5 m, ja, den aktuella grävningssytan blev bara 4×4 m. Med en stor stab kunde man givetvis arbeta i flera sådana små ytor samtidigt. Det krävs emellertid en tränad arkeolog som "supervisor" över varje yta. Vad kunde man nu tjäna därmed? Jo, perfekt stratigrafisk precision. På en liten fyrkantig yta med väl ansade jordsidor, s. k. *baulks*, kunde man lätt iakttaga jordlagrens läge och genom att ständigt avläsa jordsidorna under grävningens gång visste man exakt när debrisskikten ändrade karaktär och i vilken riktning raseringen en gång hade ägt rum. Genom baulk-systemet fick man såväl vertikal som ho-

Fig. 4. Det i elliptisk form vackert uthuggna vattenschaktet i Gibeon. En trappa ledde ned till ett underjordiskt vattenrum. (Foto förf.)

risontell kontroll av jordskikten. Dessa gavs nummer och samma nummer gavs också åt keramikerna från resp. skikt. Risken för uppblandning av fynd blev minimal. På millimeterpapper tecknades sedan de olika sektionernas jord-sidor av. Hade man sålunda grävt ut en yta av 60×30 m kunde man på sektionsteckningarna avläsa jordlagrens läge för varje utgrävd centimeter.⁷ Metoden har fått många namn, Wheeler-Kenyon-metoden, *grid*-metoden eller *baulk/debris-layer* metoden. Ytornas storlek kan givetvis varieras men i stort företas varje seriös grävning på detta sätt, ja, man skulle kanske säga amerikansk, engelsk och tysk. Även de Vaux upptog metoden om än motvilligt med yttrandet: "Jag kan väl också visa Kenyon, att jag förmår att gräva ett hål i marken 4×4 m stort." Och gjorde så. Det råder ingen tvekan om att denna metod är effektiv. Men praktiskt sett är den ganska betungande. Mellan varje utgrävningsyta blir en jordvall, en m bred, stående. Den måste så småningom avlägsnas. Man gräver i allmänhet ner till ett och samma stratum i alla fyrkanterna för att därefter ta bort jordvallarna. Det är först när dessa har avlägsnats som den påträffade arkitekturen kan ges sammanhang.

Utgrävningar av detta slag är således kostsamma och mödosamma företag. Den noggranna analysen av såväl jordlager som keramik kräver en kunnig stab. Utgrävningsytan per säsong blir oftast liten. Vad man vinner i precision förloras i arkitektur och inte minst i tid. Kenyons lärjungar har ibland utvecklat metoden till den grad, att man endast bekymrar sig om

stratigrafien och nästan betraktar arkitekturen som ett påtvunget följdfeomen. Man brukar tala om stratigrafisk stress. Längst i det avseendet torde H. J. Franken ha gått på tell Deir 'Alla i Jordanien. Han skriver "Det har aldrig varit expeditionens mening att gräva fram installationer begravda i tellen utan att bestämma keramikfrekvensen på en transjordansk plats under Sen bronsålder och Järnålder".⁸

Så har stratigrafien mer än väl hunnit ifatt typologien. Numera får man dock säga, att även analysen av keramik har nått maximal nivå. Alla skärvor räknas. Särskild vikt läggs vid kantskärvor, bottenar och handtag. Det ger en approximativ uppfattning av antalet kärl, som använts i resp. skikt. Därefter vidtar analys i laboratorier etc., så att tillverknings- och bränningsprocesserna blir helt utredda.

Tyngdpunkten i fråga om *baulk*-metoden ligger på stratigrafi oftast på bekostnad av arkitekturen. Det innebär, att grävningen måste fortsätta inom de öppnade rutorna även om imponerande och viktiga arkitektoniska lämningar försvinner in åt trenchens sidor. Det kan ta flera säsonger, innan man är helt klar över en tells stratigrafi och kan vidga den först öppnade trenchen. Det är nämligen mycket vanligt, att man på en begränsad yta först gräver sig ner till tellens botten. Endast någon enda procent av ruinkullen blir på så sätt undersökt. Proceduren leder till att spektakulära fynd oftast blir tillfälligheter. Publiceringen av resultaten blir expert-litteratur, som föga intresserar exegeter och historiker.

Baulk-metoden började användas på vad man

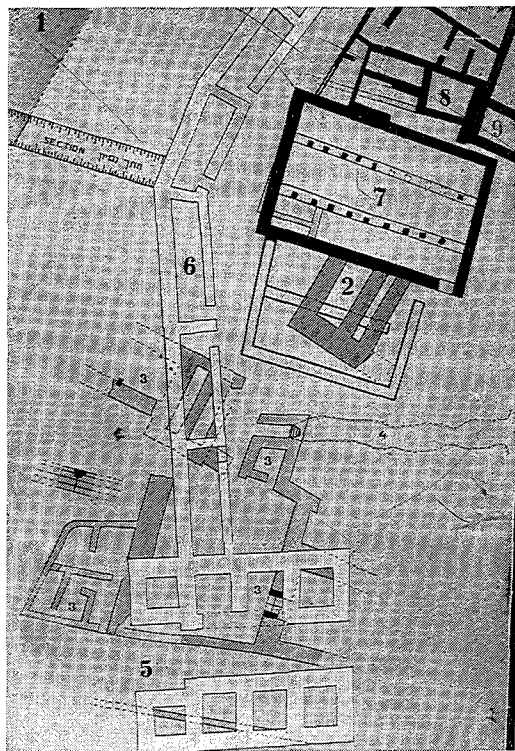

Fig. 5. Plan av vattensystemet i Area L, Hasor, daterat till 850-talet f. Kr. 1. Salomos kasemattmur, 2. Fyrrums-hus, 3. Entrérum till de tre meter breda trapporna, som i schaktet, 4, och tunneln, 6, leder ned till 7, det underjordiska vattenrummet. Nr 5 är schaktets stödmurar och 8 övriga strukturer från brons- och järnålder.

traditionellt kallar arabiskt område. Jeriko och den Sydöstra höjden i Jerusalem, där Kenyon grävde, låg sålunda på jordanskt territorium. De västerländska arkeologiska institutionerna kom nämligen att hamna på den jordanska sidan år 1948. Arkeologien inom Israel kom i mycket ringa utsträckning att beröras av denna metod. Ändock fanns begåvade och skickliga arkeologer inom Israel, vilka efter år 1948 var ivriga att gräva ut sitt nya lands urgamla historia. Där fanns de gamla kända namnen, Mazar, Avi Yona, Yeivin och Sukenik, som deltagit bl. a. i Crowfootexpeditionen till Samaria år 1931. Snart tillkom en ny generation med Yadin, Aharoni, Amiran, Dothan etc. i spetsen.

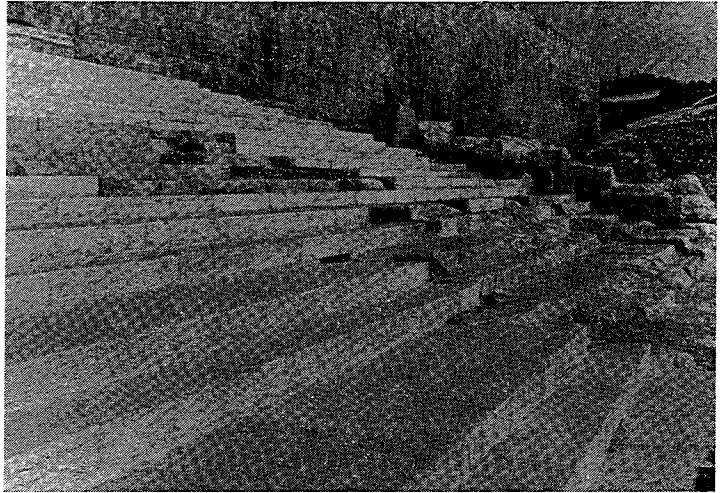
Vilken metod använder man då i Israel? Svaret måste bli: Albrights. Vi betonade hur han lyckades utarbeta keramik-typologien till

ett hållbart kronologiskt instrument med vederbörlig notation av komparativt material. Det arbetet har utvecklats i Israel. Vi behöver bara nämna R. Amirans fina arbete *Ancient Pottery of the Holy Land*, 1963 och 1969. Artiklar i ämnet är mångfaldiga. Den praktiska grävningsmetoden har emellertid föga utvecklats efter Albright. Man gräver för att hitta arkitektur. Man är inte slaviskt bunden till ett inrutat område, som man är vid användningen av baulk-metoden, utan man följer de påträffade strukturerna och låter dessa bestämma arbetsriktningen.⁹ Man kritiserar mycket starkt den systematiska användningen av sektioner, då de kvarstående jordvallarna, *baulks*, gömmer arkitektur och även keramik, varigenom kärlets restaurering försvåras. Men, frågar man då ängsligt, finns det inte debris-skikt också i israeliska tellar? Jo, därom är man medveten, men den keramik, som finns däri, är av föga intresse. Endast kärl från golv till byggnader är pålitligt stratigrafiskt material. Tendensen är att hela kärl påträffade *in situ* utgör grunden för datering. Då sådana är sällsynta skall man försöka hitta så många skärvor som möjligt av ett krossat kärl och föga dem samman. Datering baserad endast på fynd av sporadiska skärvor kan bli missvisande. Baulks skall anpassas till den påträffade arkitekturen och avlägsnas, när ett tydligt golv med keramik har nåtts. Här existerar ingen ängslan över uteblivna sektionsteckningar av jordlagren. Sådana betraktas som subjektiva tolkningar.¹⁰

Det här är kanske en kort generalisering, men det är faktiskt utdragna elementa från Y. Aharonis artikel, "Remarks on the 'Israel' Method of Excavation", *Eretz-Israel* 11 (1973), 48—53. Nu tillkommer det faktum, att det är mycket sällan komplett arkitektur påträffas. Men publikationerna av en israelisk utgrävning innehåller sällan ofullständiga byggnader. Ser man noga efter har utgrävningsarkitekterna mycket ofta tillgripit långtgående rekonstruktioner.

Det är sålunda den gamla "arkitekt-metoden", som används i Israel. Den har givetvis utvecklats sedan Fishers och Albrights dagar. Arkeologien är en uppgift på heltid i Israel. Utgrävningen sätts ofta in i ett stort nationellt planeringssammanhang. Framgrävda strukturer, i synnerhet från israelitiska skikt, järnåldern, och herodiansk tid, rekonstrueras och görs till "turistobjekt" i fritidsanläggningar med parkeringsplatser och "picnic grounds". Efter år

Fig. 6. Den pampiga monumentaltrappan, ca. 64 meter bred, som från söder ledde upp till Herodes' tempel i Jerusalem har pietetsfullt restaurerats med trappsteg av putsad kalksten. (Foto förf.)

1967 kan representanter för de båda arkeologriktningarna träffas och utbyta synpunkter genom praktiska jämförelser. Amerikanska expeditioner gräver i Israel, t. ex. i Geser och Apek/Antipatris. Där följs baulk-metoden. Något intimare metodsamarbete är dock svårt att finna, men indirekt lär man av varandra.

Om en exeget i studiesyfte besöker dels en utgrävning gjord enligt baulk-metoden och dels en israelisk utgrävning, så är det lätt att säga, var han anser sig ha fått det största utbytet. Givetvis på den israeliska utgrävningsplatsen. Där finns inga jordvallar, baulks, som skymmer sikten utan på en stor yta kan han följa arkitekturen. Och den är i allmänhet av största intresse. Där finns tempel, vattenprojekt, stadsportar etc., vilka är möjliga att frilägga på några säsonger, då man inte är bunden av en baulkbegränsad yta. Aktiviteten är enorm. Där finns en stor inhemsk stab av arkeologer och arkitekter. Lastbilar och bulldozers för bort jord av annars tidskrävande debrisikkt.

På en t. ex. av amerikaner utförd grävning är synen helt annorlunda. Det råder en tystnad, som endast kan jämföras med den som rådde, då Salomos tempel byggdes. Jord bärs bort i korgar eller på sin höjd körs med skottkärror. Stora stenar, som ligger i vägen, krossas med slägga av en stark jordanier. Murslevsutrustade supervisors följer ideligen de tyngre redskapens attacker mot jordlagren och alla skiftningar noteras i fältbok. Arkitektens assistent är ivrigt sysselsatt med att teckna av de olika jordsidorna. Den påträffade arkitekturen kan i allmänhet demonstreras på några minuter. Jäm-

förelsen kan anses vara extrem, men jag har själv grävt med både israeler och amerikaner och upplevt skillnaden på detta sätt.

Forskningsresultat

Vad har då alla utgrävningar i Palestina under ca. 80 år givit exegeter och historiker? Vid en sammanfattning synes det mig lämpligast att börja med några av de utgrävningar, som gjorts efter det Andra världskrigets slut, emedan metoderna sedan dess har blivit sofistikerade och dateringen i det närmaste anses oantastlig. Resultaten skall naturligt föreligga i publicerade utgrävningsrapporter. Preliminära rapporter¹¹ publiceras så snart som möjligt efter en grävningssäsongens slut, medan den slutliga rapporten ibland dröjer alltför länge eller aldrig synes utkomma. Det sistnämnda har blivit fallet med de Vaux's utgrävningar på tell el-Far'ah (1956 och framåt).¹² Kenyons rapporter från Jeriko¹³ och Jerusalem¹⁴ har ej heller utkommit annat än i preliminär och populär form. Det är brukligt att en slutgiltig rapport skall dröja länge. Pritchard gav emellertid ut sin slutrapport över grävningarna i el-Jib, Gibeon endast några år efter den sista säsongen avslutats.¹⁵ Franken kom relativt snabbt ut med sin första del av tell Deir 'Alla-utgrävningarna.¹⁶ Den har dock närmast tekniskt intresse och ger inte exegeten något väsentligt. De här nämnda utgrävningarna har gjorts efter baulk-metoden.

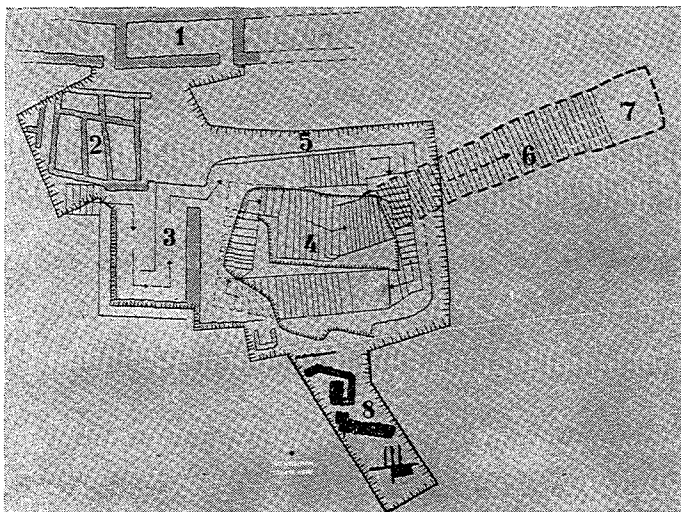

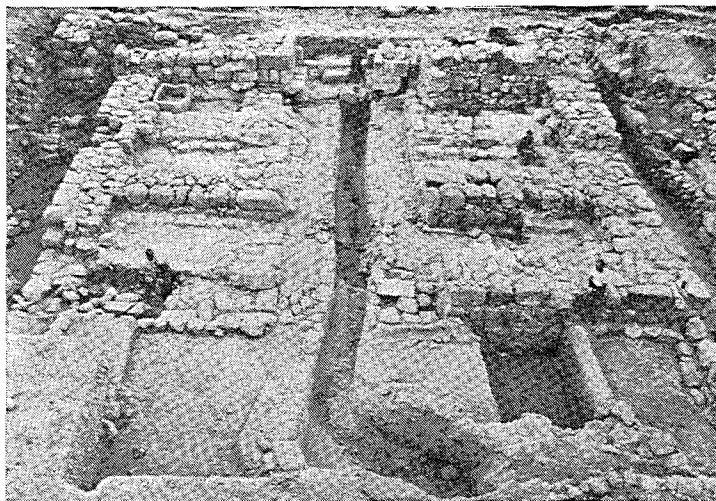
Fig. 7. Plan av Salomos stadspört, 5 och kasemattmur, 6 i Hasor. Nr 7, ett förrådshus med två pelarrader (jfr de samtida "stallarna" i Megiddo) härrör från 850-talet f. Kr.

Israelerna, som så att säga arbetar på hemmaplan, har större möjligheter att snabbt få ut sina rapporter i sina många tidskrifter. Men de slutliga rapporterna har även här en tendens att dröja. Sålunda väntar vi fortfarande på texten till den slutliga rapporten av Hasor, del III—IV, och likaså på tell Arad-rapporten, Beer Sheba I har dock redan utkommit.¹⁷ Om vi nöjer oss med att se på de resultat, som berör järnåldern, närmast israelitisk kungatid, så har de märkbart förbättrat våra kunskaper om de sociala förhållandena såväl i Nord- som Sydriket. Inom ett så begränsat geografiskt område har levnadsförhållandena varit ganska likartade. Keramiskt råder dock vissa olikheter, då den nordvästliga influensen var starkare i norr än i söder. Det visar sig också i byggnadstekniken av monumentalbyggnader. Vad beträffar Nordrikets keramik har de typologiska sekvenserna varit i stort sett desamma och det har ibland varit möjligt att göra jämförelser mellan strata på olika platser. Så kunde de Vaux i tell el-Far'ah/Tirsa vid en jämförelse med Kenyons keramik-listor i Samaria exakt avgöra i vilket skikt Omri hade flyttat sin huvudstad, dvs. ca. 880 f. Kr. Genom förekomsten av den assyriska palatskeramiken kan man också avgränsa skikten för tiden strax efter Nordrikets fall, 720-talet f. Kr. Däremot lyckades inte Pritchard i Gibeon exakt datera vattensystemen. Det hör definitivt till de svåraste uppgifterna, men baulk-metoden gav inte här önskat resultat, åtminstone vad beträffar den stora elliptiska dammen. Nu har man emellertid påträffat så många vattenprojekt från järnåldern, att en ge-

nerell datering kan göras. Hos företrädarna för baulk-metoden finner man i allmänhet ett fåtal referenser till gammaltestamentliga uppgifter. Innerst inne bottenar det i en negativ inställning till tidigare oftast onyanserat uttalade bevis för överensstämmelser mellan bibliska uppgifter och arkeologiska data.¹⁸ En historiekonklusion måste göras på fylligast tänkbara material. En begränsad yta av en tell ger i allmänhet inte mera än keramik-sekvenser och därmed data samt sporadiska uppgifter om bosättningen. Den yngre amerikanska arkeologgenerationen är mera grävningstekniskt än exegetiskt inriktad. Röster har höjts att begreppet "biblisk" framför arkeologi skall avlägsnas.¹⁹

Hur annorlunda är då inte tendensen inom israelisk arkeologi. Där görs knappast ett fynd utan att man söker sätta det i samband med gammaltestamentliga uppgifter. Så har man också satt in sina resurser på ruinkullar, som oftast har utgjort starka replipunkter i den gammaltestamentliga historien, såsom Hasor, Dan, Arad, Beer Sheba och från romersk tid Beth Shan, Masada och Jerusalem. Man kan säga, att den tidigare "romantiskt" inriktade arkitektmetoden i synnerhet från Albrights dagar har förgyllts med en förstälilig nationalism. Den israeliska arkeologien hörs och dess resultat syns. Om en amerikansk expedition ogärna gör en avvikelse från sitt påbörjade trench-system t. ex. för att gräva ut en stadspört, innan tellens stratigrafi är känd, så nästan börjar en israelisk expedition på ett sådant projekt. Genom datering utifrån kompletta golvfynd anser man sig nå en säker kronologi. En per-

Fig. 8. Den salomoniska stadsporten i Geser fotograferad inifrån staden. Varje kammare var försedd med bänkar. Notera den djupa avloppskanalen mitt i passagen. Denna kanal synes ej ha varit övertäckt. (Bilden är publicerad i *The Biblical Archaeologist*, Vol. 34, No. 4, 1971. Fig. 1. Foto Robert B. Wright.)

fekt organisation, stor arbetsstyrka och en kunnig stab svarar för att arbetet går snabbt. Ta t. ex. utgrävningen av Masada. Tusentals frivilliga händer från hela världen ställde upp. Man hade t. o. m. helikopter, som fraktade ömtåliga fynd till laboratorier i Jerusalem. Alla känner säkerligen till de fantastiska fynd, som israeliska arkeologer bragt i dagen. Skickliga arkitekter har åskådliggjort för oss ett stort register av försvarsverk, tempel, förrådshus, ordinarie bostadshus, vattenprojekt etc. Den israeliska metoden är således klart överlägsen baulk-metoden, när det gäller iögonenfallande resultat. Men ibland har man en känsla av att arbetet gått för snabbt. Det har gått stress i arkitekturen! Det finns ingen levande datamaskin i världen, som kan inregistrera jordskiktens relation till varandra och därmed göra exakt iakttagelse och notation, om inte en jordvall, *baulk*, ständigt visar debrislagens position. Säkerligen skulle t. ex. Aharoni, om han hade haft en sektionsteckning att visa upp, sluppit kontroverserna angående dateringen av Arad-templets olika faser.²⁰ Utan tvekan daterade han dess ursprung åtminstone 100 år för tidigt. Även i Hasor skulle vissa viktiga detaljuppgifter kunna ställas under debatt. Men även baulk-metoden kan visa sig ofullkomlig. Som ni kanske erinrar er, hittade Franken år 1967 på tell Deir'Alla i Jordanien en stor inskrift på lercement, försiktigt utgrävd med murslev. Han daterade den till 450-talet f. Kr.²¹ Paleografen Naveh vill emellertid datera inskriften till 700-talet f. Kr.²² Å andra sidan kunde Yadin med grävskopa (!) frilägga järnålderns vat-

tensystem i Hasor och datera det genom att han aktade på de skikt — Salomos stadsmur — som brutits igenom, då schaktet högs ut.²³ Tack vare Yadins upptäckt blev det möjligt att också ge ett approximativt datum åt det stora vattenprojektet i Megiddo. De två riktningarna eller skolorna kompletterar egentligen varandra. Problemet är bara att man inte alltid talar samma språk. Medan, som vi nämnt, israeliska arkeologer daterar sina strukturer utifrån fynd *på golv* använder t. ex. Kenyon keramiken *under golv* som utgångspunkt för deras tidigare datering. I denna fråga har det redan varit skärmytslingar. Det har då närmast gällt skiktrelation mellan Samaria-Hasor och Megiddo.²⁴ Till sist skall vi i ljuset av de två metoderna se på förkrigsarkeologens resultat. Dess datering måste i allmänhet helt underkännas. Men var pionjärens arbete helt bortkastat? Nej, inte alltid. Dåtidens arkitekter gjorde i allmänhet mycket bra planer av alla strukturer som hittades. Genom det stora komparativa material, som numera bragts i dagen kan man göra en omvärdering och sannolik bedömning. Är sedan den gamla grävningsplatsen inte helt demolerad kan man genom trencher, baulk-metoden, exakt rätta till de tidigare arkeologernas dateringsmisstag. Ta t. ex. den s. k. High Place, monoliterna i Geser, vilka Macalister daterade till ca. 2000 f. Kr. Dessa kan nu enkelt placeras in i MB II, ca. 1650 f. Kr.²⁵ Baulk-metoden har i sådana fall firat stora triumfer även på platser som Sikem, Taanak, Jeriko, 'Ai, tell el-Hesi, tell Jemmeh, Megiddo etc. De tre bredrumstemplen i Megiddo — man kan fort-

farande promenera i ett av dem — daterades till 1700-talet f. Kr. De anses numera ha uppförts ca. 2300 f. Kr.²⁶ Även arkitektoniska jämförelser kan leda till mycket intressanta omvärderingar. Redan klassisk är Pritchards studie över Salomos stallar i Megiddo.²⁷ Med utgångspunkt från fynd av strukturer på tell es-Sa'idiyeh, nämligen trerumshus med fyra pelare och "krubbor" emellan dem, har han klart bevisat, att "stallarna" varit förrädslokaler. Samma typ har numera även påträffats bl. a. i Hasor och Beer Sheba. Yadin kunde sedan genom provgrävning i Megiddo konstatera, att byggnaderna uppförts ca. 100 år efter Salomos regeringstid och säkerligen bör krediteras kung Ahab.²⁸ Men för de verkligen spännande iakttagelserna under efterkrigstiden står utan tvekan Yadin, då han med utgångspunkt från Salomos sexkammartyp i Megiddo misstänkte, att det skulle finnas en likadan i Hasor. Yadin fann den! Ja, han nöjde sig inte därmed. I

1 Kon. 9, 15 berättas, att Salomo även byggt upp Geser. Macalister hade emellertid inte funnit någonting från Salomos tid. I ett komplex, som han kallat "the Maccabean Castle", dvs. daterat till 200-talet f. Kr., fann Yadin på Macalisters plan inte bara en halv sexkammartyp utan även en kasemattmur av samma typ som den i Hasor.²⁹ En expedition från Hebrew Union College har numera grävt fram den resterande halvan, bevarad av det enkla skälet, att Macalister byggt en expeditionskasern ovanpå den.³⁰ Det är en upptäckt sprungen ur en intuition, som har något gemensamt med Schliemanns romantiska anda. Och den kunde göras tack vare Macalisters noggrannhet vid skisseringen av murkomplexet. Även den förkättrade arkitekt-metoden har således sina förtjänster. Trots allt, är det sådana upptäckter, som ger färg åt den annars gråa, tunga och strävsamma arkeologiska vardagen med den ideliga kontrollen av debrisskikt.

Noter

* Artikelns utgör en föreläsning, som hölls på inbjudan av Menighetsfakultetet, Oslo, den 21 jan. 1976.

1. Sir Flinders Petrie, *Tell el-Hesi*. 1891.
2. *Harvard Excavations at Samaria*. I, 35—42. Se även den positiva uppskattningen av Reisner hos G. E. Wright, "Archaeological Method in Palestine — An American Interpretation", *Eretz-Israel* 9 (1969), 102—133.
3. Publicerad i G. E. Wright, *Shechem: The Biography of a Biblical City*, 1965, Fig. 10.
4. Enklast förstår man begreppet sekvens genom att studera utvecklingen hos lampor. Ehuru "grundformen" är praktiskt taget identisk, får lampan under olika arkeologiska epoker sina lätt igenkännliga särdrag vad gäller botten, pip och kant.
5. "The Excavation of Tell Beit Mirsim in Palestine", *Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vols 12, 13, 17, 21/22, 1932—43.
6. "Excavation Methods in Palestine", *Palestine Exploration Quarterly* 71 (1939), 29—43.
7. Utsökta exempel på sådan metod teckningar finns hos H. J. Franken, *Excavations at Tell Deir 'Alla*, I, 1967, Figs 80—82.
8. Översättning från *Revue Biblique* 72 (1965), 263. Tellens historia kan enligt Franken först diskuteras, när utgrävningarna har avslutats.
9. Ett exempel på sådan metod demonstreras hos Y. Yadin, *Hazor. The Schweich Lectures of the British Academy* 1970, London 1972, Plate XIII. I detta fall är dock det utvidgade trenchsystemet

utan sydlig balk mer än väl förståeligt. Fyndet — en kultnisch med masebor *in situ* — var unikt.

10. Se dock Y. Aharonis sektionsteckning i *The Biblical Archaeologist* 35 (1972), 113.
11. Publicering av preliminära rapporter från alla utgrävningar görs i *Revue Biblique*, franskspråkig. Israels arkeologi följes bäst i *Israel Exploration Journal* och *Tel Aviv. Journal of the Tel Aviv University. Institute of Archaeology*. Se också de brittiska tidskrifterna *Palestine Exploration Quarterly* och *Levant* samt den tyska *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*.
12. R. de Vaux publicerade dock uttömmande rapporter i *Revue Biblique* åren 1947—1962.
13. *Digging up Jericho*, 1957. I svensk översättning *Jerikos murar*, 1959.
14. *Jerusalem. Excavating 3000 Years of History*, 1969; *Digging up Jerusalem*, 1974 samt artiklar i *Palestine Exploration Quarterly*. Se också nu *Jerusalem Revealed. Archaeology in the Holy City 1968—1974*, The Israel Exploration Society, Jerusalem, 1975.
15. J. B. Pritchard, *Winery, Defences and Soundings at Gibeon*, 1964. Se också hans populära bok, *Gibeon. Where the Sun Stood Still. The Discovery of the Biblical City*. 1965.
16. *Tell Deir 'Alla*, I, 1969. Rapporten omfattar utgrävningarna gjorda under åren 1960—64.
17. Y. Aharoni (ed.), *Excavations at Tel Beer-Sheba, 1969—1971 Seasons*, 1973. Beer-Sheba II är under tryckning.

18. Ett praktexempel härpå är W. Keller, *Men Bibeln hade rätt*, 1957.
19. Se diskussionen hos D. L. Holland, "Biblical Archaeology: An Onomastic Perplexity, *The Biblical Archaeologist*" 37 (1974), 19—23.
20. Se det senaste inlägget hos Y. Yadin i *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 222 (1976), 5 not 1 som svar på Y. Aharoni, "The Solomonic Temple, the Tabernacle, and the Arad Sanctuary", *Orient and Occident. Essays presented to Cyrus H. Gordon on the Occasion of his Sixty-fifth Birthday*. Ed. by H. A. Hoffner, Jr, 1973, 3 not 19.
21. "Texts from the Persian Period from Tell Deir 'Alla", *Vetus Testamentum* 17 (1967), 480 f. Inskriften har analyserats och tolkats av Prof. J. Hoftijser, men den är ännu inte publicerad.
22. *Israel Exploration Journal* 17 (1967), 256—58.
23. Se Y. Yadin, *Hazor*. 1972, 172 ff.
24. K. M. Kenyon, *Bulletin of the London Institute of Archaeology* 4 (1964), 143 ff. En kortfattad resumé finns hos M. Ottosson, *Religion och Bibel* 30 (1971), 35.
25. Se *The Biblical Archaeologist* 34 (1971), 120 ff.
26. Se I. Dunayevsky och A. Kempinski, *Eretz — Israel* 11 (1973), 8 ff.
27. J. B. Pritchard, "The Megiddo Stables: Reassessment", *Essays in Honor of Nelson Glueck*, 1970, 268—76.
28. *Hazor*. 1972, 150 ff.
29. Y. Yadin, "Solomon's City Wall and Gate at Gezer", *Israel Exploration Journal* 8 (1958), 80—86.
30. W. G. Dever et al, *The Biblical Archaeologist* 34 (1971), 112 ff.